OTA-ONA VA FARZANDLAR O'RTASIDAGI O'ZARO MUNOSABATLARNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI.

Choriyeva E'zozxon Zafarjon qizi
Termiz davlat universiteti
Psixologiya mutahassisligi 2-kurs magistranti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada zamonaviy psixologik yondashuvlar va ilmiy konsepsiyalar asosida ota-ona hamda farzand munosabatlarini shakllantiruvchi asosiy mexanizmlar tahlil qilingan. Xususan, emotsional bog'lanish nazariyalari, tarbiya uslublarining tasnifi, ekologik tizimlar yondashuvi hamda oiladagi emotsional muhitning ahamiyati yoritib berilgan. Tadqiqot xulosalariga ko'ra, bola shaxsining barkamol bo'lib voyaga yetishida oiladagi o'zaro mehr-muhabbat, oqilona talabchanlik va psixologik qo'llab-quvvatlash uyg'unligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.*

Kalit so'zlar: *oila psixologiyasi, ota-ona va bola munosabatlari, bog'lanish, tarbiya uslubi, emotsional tarbiya, shaxs rivojlanishi.*

Kirish mavzuning dolzarlibi.

Bola hayotidagi dastlabki va eng ta'sir kuchiga ega ijtimoiy maskan bu — oiladir. Aynan shu muhitda kichik inson o'zini anglay boshlaydi, atrof-muhit hamda o'zgalarga nisbatan dastlabki munosabatini shakllantiradi, shuningdek, hissiyotlarini jilovlash va jamiyat qoidalarini o'zlashtirish ko'nikmasiga ega bo'ladi. Shu boisdan ham oiladagi ota-ona va farzand munosabatlarining qay darajada to'g'ri yo'lga qo'yilgani bolaning ruhiy salomatligiga, kelgusidagi o'qish va hayotiy muvaffaqiyatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Bugungi jadal rivojlanayotgan davrda — urbanizatsiya jarayonlari, kattalarning bandligi, raqamli vositalarning hayotimizga chuqur kirib kelishi va hayotiy qadriyatlarning transformatsiyasi an'anaviy tarbiya yondashuvlarini zamon talabidan kelib chiqqan holda qayta baholashni taqozo etmoqda. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi ota-ona va farzand o'rtasidagi aloqalarni ilmiy jihatdan izohlovchi konsepsiyalarni umumlashtirish hamda ularning amaliy ahamiyatini ochib berishdan iborat.

1. Bog'lanish nazariyasining mazmuni

Taniqli tadqiqotchi J. Bolbining ilmiy qarashlariga ko'ra, har bir bola tug'ilishdanoq o'ziga yaqin bo'lgan kattalar bilan mustahkam emotsional ko'prik yaratishga intiladi. Mazkur aloqa bolaga psixologik xotirjamlik bag'ishlab, tashqi olamni qo'rquvsiz kashf etishi uchun mustahkam poydevor vazifasini o'taydi. Keyinchalik M. Ainsvort boshchiligidagi olimlar maxsus kuzatishlar asosida bog'lanish shakllarining quyidagi turlarini aniqlashgan:

1. Xavfsiz bog'lanish turi – ota-ona o'z vaqtida bolaning ehtiyojlarini sezib, ularga ijobiy munosabat bildirganida tarkib topadi.

2. Xavotirli-chetlanuvchi tur – kattalar emotsional jihatdan o'zini olib qochganda yoki bolaning kechinmalariga e'tibor bermaganda yuzaga keladi.

3. Xavotirli-qarama-qarshi tur – ota-onaning munosabati turg'un bo'lmaganda va vaziyatga qarab o'zgarib turganda kuzatiladi.

Ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, xavfsiz bog'lanish asosida ulg'aygan bolalarda o'zini hurmat qilish tuyg'usi, ijtimoiy moslashuvchanlik va qiyinchiliklarni yengish qobiliyati yuqori bo'ladi. Buning uchun ota-onaning "benuqson" bo'lishi talab etilmaydi, asosiysi — bolaning berayotgan signallariga o'z vaqtida va samimiy munosabat bildirish kifoya qiladi.

2. Tarbiya uslublari va ularning tasnifi

Ilmiy adabiyotlarda D. Baumrind tomonidan boshlangan tarbiya uslublarini o'rganish ishlari keyinchalik E. Makkobi hamda J. Martinlar tomonidan boyitilib, quyidagi to'rt guruhga ajratilgan:

4. Avtoritativ yondashuv: Mehribonlik va qat'iy nazorat yuqori darajada bo'lib, bolada o'ziga bo'lgan ishonch va ijtimoiy faollikni shakllantiradi.

5. Avtoritar yondashuv: Nazorat kuchli, biroq emotsional iliqlik yetishmaydi; natijada bola itoatkor bo'lishi bilan birga xavotirli va o'ziga past baho beradigan bo'lib ulg'ayishi mumkin.

6. Ruxsat beruvchi yondashuv: Mehribonlik yuqori, biroq talab va nazorat past darajada bo'ladi, bu esa bolalarda o'zini tutishda qiyinchiliklar va impulsivlikni keltirib chiqaradi.

7. E'tiborsiz yondashuv: Ham nazorat, ham emotsional qo'llab-quvvatlash past bo'lib, xulq-atvorda jiddiy muammolar yuzaga kelish xavfini oshiradi.

Mutaxassislar fikricha, aniq mezonlar bilan birga o'zaro hurmat va mehrni mujassam etgan avtoritativ tarbiya eng maqbul natija beruvchi uslub sanaladi.

3. Ekologik tizimlar va milliy-madaniy muhit

U. Bronfenbrenner nazariyasiga ko'ra, bolaning ulg'ayish jarayoni oila, ta'lim maskani, tengdoshlar davrasi va jamiyat kabi bir-biriga bog'liq tizimlar doirasida kechadi. Shu sababli ota-ona va farzand munosabatlarini alohida o'rganib bo'lmaydi, ularni kengroq ijtimoiy kontekstda tahlil qilish lozim.

Misol uchun, milliy qadriyatlarimizga xos bo'lgan jihatlar — ko'p avlodli oilalar muhiti, bobo va buvilarning tarbiyadagi ishtiroki, mahalla muhitining qo'llab-quvvatlashi hamda kattalarga hurmat tamoyillari bola tarbiyasida muhim zamin yaratadi. Biroq ba'zida turli avlod vakillarining tarbiyaviy yondashuvlarida tafovutlar kuzatilsa, bu bolaning dunyoqarashida ikkilanishlar tug'dirishi mumkin. Shu bois oila doirasida tarbiya masalalarida o'zaro kelishuvga erishish muhimdir.

4. Emotsional tarbiya va muloqot madaniyati

J. Gottman va boshqa tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, ota-onaning bolaning hissiyotlariga bo'lgan munosabati uning shaxsiy kamolotida katta rol o'ynaydi. Hissiyotlarni tushunadigan va ularni boshqarishga o'rgatadigan ota-onalar farzandlarining kelgusida stressni yengish va tengdoshlari bilan chiqishish qobiliyatini rivojlantiradilar.Shuningdek, L. S. Vigotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" g'oyasiga tayangan holda, ota-ona bolaning o'zi bajarolmaydigan yumushlarida unga ko'maklashishi, vaqt o'tishi bilan bu yordamni kamaytirib borishi uning mustaqil va o'ziga ishongan shaxs bo'lib yetishishini ta'minlashini ta'kidlash joiz.

Amaliy tavsiyalar:

Olib borilgan ilmiy tahlillar asosida amaliyotda quyidagi qoidalarga amal qilish tavsiya etiladi:

8. Farzandning ehtiyojlariga o'z vaqtida e'tibor qaratish va munosabatda izchillikni saqlash.

9. Oilada aniq va tushunarli qoidalarni o'rnatish, jazo qo'llash o'rniga harakatning oqibatlarini tushuntirish.

10. Bolaning hissiyotlarini inkor etmasdan, ularni tushunishga harakat qilish ("Xafa bo'lganingni tushunaman, keling, sababini muhokama qilamiz" deb yondashish).

11. Sifatli vaqt ajratish: garchi vaqt kam bo'lsa-da, birgalikda o'tkazilgan samimiy daqiqalar munosabatlarni mustahkamlaydi.

12. Ota-onalarning o'z ruhiy holatiga e'tibor berishi, charchoq va stressni boshqara olish.

Xulosa

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, ota-ona va farzandlar o'rtasidagi sog'lom munosabatlar bola shaxsining poydevori hisoblanadi. Emotsional xavfsizlikni ta'minlash, tarbiyada me'yorni bilish hamda milliy va madaniy muhit omillarini inobatga olish tarbiya jarayonining samaradorligini oshiradi. Kelgusida zamonaviy raqamli muhitning oilaviy munosabatlarga ta'sirini mahalliy sharoitda chuqurroq o'rganish muhim ilmiy vazifalardan biri bo'lib qoladi.

Adabiyotlar

1. Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

2. Baumrind, D. (1966). Effects of authoritative parental control on child behavior. Child Development, 37(4), 887–907.

3. Bowlby, J. (1969). Attachment and Loss, Vol. 1: Attachment. New York: Basic Books.

4. Bronfenbrenner, U. (1979). The Ecology of Human Development. Cambridge, MA: Harvard University Press.

5. Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. Psychological Bulletin, 113(3), 487–496.

6. Gottman, J. M., Katz, L. F., & Hooven, C. (1996). Parental meta-emotion philosophy and the emotional life of families. Journal of Family Psychology, 10(3), 243–268.